

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПОЛІСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

*Факультет економіки та менеджменту
Кафедра економіки, підприємництва та туризму*

Кваліфікаційна робота на правах рукопису

Потаржевська Сніжана Євгеніївна

УДК 911.3

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему:

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ЕКОЛОГІЧНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

242 - «Туризм»

Подається на здобуття першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень.

Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ Потаржевська С.Є.

Керівник роботи
Анна Осіпчук
доцент кафедри економіки,
підприємництва та туризму

Житомир - 2025

Висновок кафедри економіки, підприємництва та туризму

за результатами попереднього захисту: _____

Протокол засідання кафедри економіки, підприємництва

та туризму _____

№ _____ від « _____ » _____ 2025р.

**Завідувач кафедри
економіки, підприємництва та туризму**

д.е.н. професор _____ **Валінкевич Н.В.**

« _____ » _____ 2025р.

Результати захисту кваліфікаційної роботи

Здобувач вищої освіти Потаржевська Сніжана Євгеніївна захистила

кваліфікаційну роботу з оцінкою:
сума балів за 100-бальною шкалою _____
за національною шкалою _____

Секретар ЕК

(науковий ступінь, вчене звання)

(підпис)

(призвище, ім'я, по батькові)

АНОТАЦІЯ

Потаржевська С.Є. Особливості організації екологічного туризму в Україні - Кваліфікаційна робота на правах рукопису.

Кваліфікаційна робота на здобуття першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю 242 - Туризм. - Поліський національний університет, Житомир, 2025.

У кваліфікаційній роботі розглянуто теоретичні засади екологічного туризму як перспективного напрямку туристичної діяльності в Україні. Проаналізовано чинники, що впливають на організацію екотуристичних маршрутів, а також особливості формування екотуристичних продуктів в умовах сучасних викликів, пов'язаних із війною та змінами у внутрішньому попиті. Досліджено стан розвитку екологічного туризму в Україні на прикладі діяльності туристичної агенції «Датур», зокрема розглянуто динаміку кількісних і фінансових показників за 2022-2024 роки.

Окрему увагу приділено розробці авторського п'ятиденного туристичного маршруту об'єктами природно-заповідного фонду України для молоді з активною програмою відпочинку. В роботі враховано природні, логістичні, рекреаційні та соціальні чинники при формуванні маршруту. Розроблені пропозиції можуть бути використані туристичними підприємствами для вдосконалення організаційних підходів до формування внутрішніх екотурів, популяризації сталого туризму та збереження природної спадщини України.

Ключові слова: екологічний туризм, природно-заповідний фонд, туристичний маршрут, внутрішній туризм, активний відпочинок, сталий розвиток, молодіжний туризм.

SUMMARY

Potarzhevska S.E. Peculiarities of the organization of ecological tourism in Ukraine - Qualification work in the form of a manuscript.

Qualification work for obtaining the first (bachelor's) level of higher education in the specialty 242 - Tourism. - Polissia National University, Zhytomir, 2025.

The qualification work considers the theoretical foundations of ecological tourism as a promising direction of tourism activity in Ukraine. The factors influencing the organization of ecotourism routes are analyzed, as well as the features of the formation of ecotourism products in the conditions of modern challenges associated with the war and changes in domestic demand. The state of development of ecological tourism in Ukraine is studied using the example of the activities of the travel agency "Datur", in particular, the dynamics of quantitative and financial indicators for 2022-2024 are considered.

Special attention is paid to the development of an author's five-day tourist route through the objects of the nature reserve fund of Ukraine for youth with an active recreation program. The work takes into account natural, logistical, recreational and social factors in the formation of the route. The developed proposals can be used by tourist enterprises to improve organizational approaches to the formation of domestic ecotours, the popularization of sustainable tourism and the preservation of the natural heritage of Ukraine.

Keywords: ecological tourism, nature reserve fund, tourist route, domestic tourism, active recreation, sustainable development, youth tourism.

ЗМІСТ

Вступ	4
РОЗДІЛ I. Теоретико-методичні засади екологічного туризму.....	7
РОЗДІЛ II. Дослідження особливостей екологічного туризму в Україні.....	14
2.1. Аналіз екотуристичної діяльності в Україні.....	14
2.2. Вплив екологічного туризму на економіку та довкілля.....	19
2.3 Розробка туристичного маршруту об'єктами природно-заповідного фонду.....	23
РОЗДІЛ III. Перспективи розвитку екологічного туризму в Україні.....	28
ВИСНОВОК.....	34
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	36

ВСТУП

Актуальність теми. Сучасний стан розвитку туризму вимагає переосмислення підходів до організації туристичної діяльності з урахуванням сталого розвитку, охорони довкілля та збереження природної і культурної спадщини. В умовах глобальних екологічних викликів та зростаючого інтересу до сталих практик, екологічний туризм (екотуризм) набуває особливої значущості. Україна володіє значним потенціалом для розвитку цього виду туризму завдяки унікальним природним ресурсам, різноманітності ландшафтів та біорізноманіттю. Однак на сучасному етапі організація екотуризму в Україні стикається з низкою проблем, зокрема недостатньо розвиненою інфраструктурою, відсутністю належного нормативно-правового забезпечення, обмеженою популяризацією серед населення тощо.

У зв'язку з цим дослідження особливостей організації екологічного туризму в Україні є актуальним, оскільки воно дозволяє виявити основні чинники, що стримують розвиток цього напрямку, а також сформулювати практичні рекомендації щодо його удосконалення та інтеграції у загальну туристичну політику держави.

Метою кваліфікаційної роботи є дослідження теоретичних засад і прикладних особливостей організації екологічного туризму в Україні, а також розробка рекомендацій щодо удосконалення його розвитку в контексті сталого туризму.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі завдання:

- проаналізувати теоретичні аспекти екологічного туризму як складової сталого розвитку.
- охарактеризувати сучасний стан розвитку екотуризму в Україні.
- визначити проблеми та перспективи організації екологічного туризму в Україні.
- розробити пропозиції щодо удосконалення механізмів організації екотуризму з урахуванням міжнародного досвіду.
- дослідити специфіку реалізації екологічних туристичних продуктів на прикладі туристичної агенції «Датур» та проаналізувати її роль у формуванні екотуристичної культури серед споживачів.

Об'єктом дослідження є туристична діяльність у сфері екологічного туризму.

Предметом дослідження є особливості організації національного екологічного туризму.

Методи дослідження. У процесі дослідження було використано низку наукових методів, які забезпечили всебічне вивчення проблеми організації екологічного туризму. Метод аналізу та синтезу застосовувався для розкриття теоретичних засад екотуризму, його впливу на економіку та довкілля, а також формування загальних висновків. Порівняльний метод дав змогу проаналізувати відмінності у розвитку екологічного туризму між Україною та провідними країнами світу. Статистичні методи дозволили оцінити масштаби розвитку екотуризму, економічні показники галузі, а також обґрунтувати перспективність її розвитку. Метод експертного опитування був використаний для аналізу попиту на екологічні тури серед клієнтів туристичної агенції «Датур» та оцінки ефективності пропонованих маршрутів. Картографічний метод дав змогу візуалізувати туристичний маршрут об'єктами природно-заповідного фонду України, що був розроблений у практичній частині дипломної роботи.

Перелік публікацій автора за темою дослідження. Автором було підготовлено дві публікації за наступними темами:

1. Потаржевська С. Є. Сучасні тенденції в організації турів українськими туроператорами. Збірник наукових праць «Студентські наукові читання - 2024» за результатами I туру Всеукраїнського конкурсу студентських наукових робіт. Житомир: Поліський національний університет, 2024. С. 530-533.
2. Чернишова Т.М., Потаржевська С.Є. Особливості використання сучасних PR технологій у вітчизняному туроперейтингу. Туризм: міжнародний досвід та національні пріоритети: матеріали III Всеукр. наук.-практ. конференції (м. Житомир, 10-11 квітня 2024 р.). Житомир: Поліський національний університет, 2024. С. 18-22.

Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості їх використання туристичними підприємствами та органами місцевого самоврядування

для розробки ефективних підходів до організації екологічного туризму в Україні. Запропоновані рекомендації сприятимуть більш раціональному використанню природно-заповідного фонду, розвитку інфраструктури екотуризму, підвищенню рівня екологічної культури населення, а також формуванню сталого туристичного продукту з урахуванням екологічної безпеки та регіональних особливостей.

Дипломна робота складається зі вступу, 3 розділів: I - «Теоретико-методичні засади екологічного туризму». II - «Дослідження особливостей екологічного туризму в Україні», III - «Перспективи розвитку екологічного туризму в Україні», висновків до кожного з них, загального висновку та списку використаних джерел.

РОЗДІЛ І

ТЕОРЕТИЧКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ЕКОЛОГІЧНОГО ТУРИЗМУ

Екологічний туризм, або екотуризм, є одним із напрямів сталого туризму, що передбачає відповідальне відвідування природних територій із метою пізнання природи, збереження довкілля та підтримки добробуту місцевих громад. Сформувався цей вид туризму у відповідь на негативні наслідки масового туризму, пов'язані з деградацією природного середовища, комерціалізацією культури та соціально-економічною нестабільністю локальних спільнот.

Відповідно до визначення, запропонованого Всесвітньою туристичною організацією (UNWTO), екологічний туризм - це форма туризму, що передбачає пересування туристів до природних місцевостей з метою милування ландшафтами, спостереження за флорою і фауною, участі в екологічно орієнтованій діяльності, яка сприяє збереженню природних екосистем; він базується на дотриманні принципів мінімального впливу на довкілля, підвищенні екологічної свідомості та залученні місцевого населення до туристичної діяльності[1].

Сутність екотуризму полягає у гармонійному поєднанні рекреаційної діяльності з природоохоронною функцією. Основна відмінність екотуризму від інших видів туризму полягає в його екологічній спрямованості, освітньому характері та соціальній відповідальності. Турист у цьому випадку виступає не лише споживачем послуг, а й активним учасником збереження природного середовища.

Ключовими принципами екологічного туризму є:

- збереження природного середовища. Усі туристичні заходи мають бути спрямовані на мінімізацію негативного впливу на природу, включаючи скорочення забруднення, дбайливе ставлення до флори та фауни, а також підтримку екологічного балансу території.
- екологічна просвіта та інформування туристів. Екотуризм передбачає поширення знань про природне середовище, біорізноманіття, загрози для екосистем та способи їх збереження. Турист має усвідомлювати важливість відповідального ставлення до природи.

- підтримка місцевих громад. Екотуристична діяльність має базуватись на залученні місцевого населення, створенні для нього економічних можливостей та забезпеченні справедливої вигоди, це включає працевлаштування, розвиток інфраструктури, реалізацію локальних товарів і послуг.
- масштабованість та контрольованість потоків. Обсяг туристичного навантаження на територію має бути обґрунтованим і таким, що не порушує екологічну рівновагу. Планування маршрутів та дозвілля повинні здійснюватися з урахуванням допустимого антропогенного навантаження.
- культурна чутливість. Екотуризм повинен сприяти збереженню не лише природного, але й культурного ландшафту, традицій, стилю життя місцевих громад, з повагою до їхньої ідентичності.
- довгострокова орієнтація. Діяльність у сфері екотуризму повинна бути стратегічно спрямованою на тривалу взаємодію з природним середовищем, а не на отримання короткострокового прибутку[2].

Таким чином, екотуризм виступає ефективним інструментом поєднання економічних, екологічних і соціальних інтересів, сприяючи сталому розвитку територій. Його успішна реалізація можлива лише за умови чіткого дотримання базових принципів, інтеграції інтересів усіх зацікавлених сторін та використання адаптивних управлінських підходів.

Екологічний туризм, як самостійний напрям туристичної діяльності, відзначається широким спектром виявів залежно від цілей подорожі, характеру природного середовища, рівня організованості та ступеня залученості місцевого населення. У науковій та прикладній літературі спостерігається різноманітність підходів до класифікації видів і форм екотуризму, що зумовлено як міждисциплінарним характером цього явища, так і різною специфікою регіонального розвитку.

Класифікація видів та форм екологічного туризму дає змогу глибше зрозуміти його структурну побудову, визначити найбільш перспективні напрями розвитку, сформулювати вимоги до організації турів та обґрунтувати вибір стратегій просування екологічного туристичного продукту. Вивчення даного питання є

необхідним для подальшого аналізу практичного досвіду реалізації екотуристичних програм як в Україні, так і за її межами.

До видів екологічного туризму належить широкий спектр форм туристичної діяльності - від тривалих науково-пізнавальних маршрутів до короткочасних турів вихідного дня. Така різноманітність зумовлена як природними умовами тієї чи іншої території, так і соціокультурними традиціями, що склалися в регіоні[3]. З огляду на просторову організацію екотуризму, доцільно виокремити два основні його класи:

1. Екотуризм у межах природоохоронних територій та у зонах майже недоторканої природи. Передбачає організацію турів на територіях з мінімальним антропогенним навантаженням, зокрема у заповідниках, національних природних парках, біосферних резерватах. Така форма є класичною моделлю екотуризму, яка реалізується переважно за австралійською концепцією і відповідає вузькому розумінню поняття «екотуризм».
2. Екотуризм за межами охоронюваних природних територій, у трансформованих або культурних ландшафтах. У даному випадку екотуристична діяльність здійснюється в окультуреному природному середовищі, де поєднуються елементи природної та антропогенної спадщини, такий підхід характерний для західноєвропейської моделі екотуризму і охоплює широкий спектр практик: агротуризм, сільський туризм, культурно-екологічні подорожі тощо[4].

Зазначена класифікація є важливою для обліку туристичних потоків, оптимізації управління екотуристичними маршрутами, а також для поглиблених наукових досліджень у сфері сталого туризму.

Крім просторової ознаки, екотуристичні маршрути класифікуються за різними критеріями, серед яких найважливішими є мета подорожі та об'єкт туристичного інтересу. Саме ці ознаки значною мірою визначають зміст програм екотурів та формати їх реалізації.

Основні види екологічного туризму (табл.1.1) поділяються відповідно до характеру туристичної діяльності, її тривалості, мети подорожі та форми взаємодії з природним середовищем, вони охоплюють як пізнавальні, наукові, так і пригодницькі, освітні чи рекреаційні тури, які можуть реалізовуватися як у чистому

вигляді, так і у змішаній формі залежно від потреб туристів та особливостей дестинації.

Таблиця 1.1

Основні види екологічних турів та їх цілі за А.Б. Косолаповим

Вид екологічного туру	Характерні цілі та зміст діяльності	Приклади
Науково-пізнавальні тури	Проведення орнітологічних, ботанічних, географічних, археологічних, етнографічних та інших досліджень.	Експедиції з вивчення популяції журавлів у Шацькому національному природному парку
Пригодницькі тури	Пішохідні, гірські, водні, кінні маршрути з елементами активного відпочинку в природному середовищі.	Карпатські гірські маршрути з ночівлею в наметах або кінна прогулянка вздовж Дністра
Літні студентські та учнівські практики	Ознайомлювальні, виробничі, навчальні, переддипломні виїзди з елементами польової практики.	Екологічна практика студентів географічного факультету у біосферному заповіднику «Асканія-Нова»
Літні табори та програми для учнів	Організація краєзнавчих, ботанічних, зоологічних, археологічних, геологічних заходів природоохоронного характеру.	Дитячий літній еко табір «Зелена хвиля» у Вінницькій області з ботанічними прогулянками та квестами
Одноденні екологічні подорожі	Проведення екологічних екскурсій, рекреаційних виїздів у природне середовище, пізнавальний відпочинок.	Вихідного дня поїздка до Буцького каньйону або екостежка у Голосіївському парку м. Києва
Внутрішні та міжнародні екотури	Участь у конференціях, симпозіумах, освітніх поїздках.	Участь представників українських екотуристичних агенцій у Міжнародному форумі сталого туризму в Австрії

Джерело: [5]

До основних об'єктів екологічного туризму належать:

- території, що мають статус природоохоронних (національні природні парки, біосферні та природні заповідники, заказники тощо);
- біологічні види, що мають наукову або естетичну цінність - зокрема, рідкісні, ендемічні, реліктові види флори та фауни, так звані флагманські види;
- геологічні, гідрологічні, геоморфологічні та інші об'єкти неживої природи з унікальними характеристиками;
- природні біоценози, що формують характерні типи екосистем (наприклад, широколисті або хвойні ліси, степи, тундра тощо);

- території, що мають наукове значення для палеонтологічних, ботанічних або геологічних досліджень (зокрема, кар'єри чи розрізи);
- антропогенно-природні ландшафти, які поєднують елементи природної, культурної, історичної та етнографічної спадщини[2].

З одного боку, екологічний туризм демонструє тенденцію до зростання різноманітності, що проявляється у постійному виникненні нових його форм. З іншого боку, спостерігається активне зближення екотуризму з іншими сегментами туристичної індустрії. Представники традиційного природоохоронного підходу до екотуризму у вузькому значенні цього поняття висловлюють занепокоєння з приводу зростання туристичних потоків, що спричиняє додаткове навантаження на природне середовище. Водночас у структурі масового туризму, зокрема курортного або екскурсійного, все частіше інтегруються елементи екотуризму - наприклад, короткотривалі відвідування національних природних парків та інших охоронюваних територій[6].

Останніми роками в Україні спостерігається стійке зростання популярності сільського зеленого туризму, який дедалі активніше приваблює не лише внутрішніх, а й іноземних туристів. Динаміка збільшення кількості прихильників цього виду туризму має тенденцію до сталого зростання. Така ситуація свідчить про те, що туристична привабливість України полягає не лише в архітектурно-історичній спадщині та культурних пам'ятках, а й у природних ландшафтах, самотньому сільському побуті, високому рівні сервісу та традиційній українській гостинності[7].

На сучасному етапі формування екологічного туризму в Україні його розвиток зумовлений впливом комплексу чинників, серед яких виокремлюють як стимулюючі, так і стримувальні. До ключових позитивних передумов належить наявність у сільських регіонах країни унікальних природних, історико-культурних, етнографічних та рекреаційних ресурсів, що становлять значний туристичний потенціал.

Економічні переваги, які супроводжують розвиток цього виду туризму, включають:

- підвищення фінансової спроможності населення;

- зміцнення економіки на локальному, регіональному та державному рівнях шляхом зростання обсягів виробництва товарів і послуг для туристів;
- створення нових робочих місць і зростання рівня зайнятості сільського населення;
- активізацію інвестиційної діяльності, обумовленої збільшенням туристичних потоків;
- ефективніше використання наявної інфраструктури, а також розвиток супутніх сервісів як для туристів, так і для місцевих жителів.

Разом із тим, недостатній рівень інформаційно-рекламного супроводу значно обмежує обізнаність потенційних споживачів, як внутрішніх, так і іноземних, щодо можливостей сільського туризму в Україні. До суттєвих стримувальних чинників також належать недостатній розвиток інфраструктури та транспортно-комунікаційних мереж у сільській місцевості, що частково компенсується доступністю послуг за рахунок відносно низької вартості відпочинку[8].

Нормативно-правове регулювання туристичної галузі в Україні, у тому числі її екологічного сегмента, ґрунтується на комплексі загального та спеціалізованого законодавства. Нормативні документи загального характеру включають Конституцію України, Цивільний та Господарський кодекси, а також низку законів, що прямо або опосередковано стосуються туристичної діяльності: «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про природно-заповідний фонд», «Про курорти», «Про охорону культурної спадщини», «Про забезпечення санітарного та епідеміологічного благополуччя населення», «Про музеї та музейну справу», «Про захист прав споживачів» та інші. Усі ці акти формують правове підґрунтя для організації екологічно відповідального туризму, включаючи сільський, зелений та аграрний напрями[9].

До спеціального законодавства, що регламентує безпосередньо туристичну сферу, належать Закони України «Про туризм», «Про зовнішньоекономічну діяльність», «Про ліцензування певних видів господарської діяльності», а також Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Ліцензійних умов провадження туроператорської діяльності» та Наказ Міністерства економіки

«Положення про департамент туризму та курортів». Водночас у законодавчому полі перебувають і окремі ініціативи, що безпосередньо стосуються зеленого туризму, зокрема проєкти законів «Про аграрний туризм та агротуристичну діяльність» і «Про сільський та сільський зелений туризм», які ще не набули чинності[10].

Особливе значення для формування цілісної правової системи має державна туристична політика, що реалізується через затверджені урядом програми. Серед них ключовими є:

- стратегія розвитку туризму та курортів на період до 2026 року, яка визначає пріоритети розвитку галузі, включаючи створення конкурентоспроможного туристичного продукту, розвиток інфраструктури, удосконалення професійної підготовки кадрів і підвищення якості рекреаційних послуг;
- концепція Державної цільової програми розвитку туризму та курортів на період до 2022 року;
- регіональні програми розвитку туризму, які адаптують національні підходи до потреб конкретних територій[11].

Житомирська область реалізувала обласну програму розвитку туризму на 2021-2023 роки, що передбачала формування якісного туристичного продукту, популяризацію природно-рекреаційних ресурсів та залучення інвестицій у сферу туризму. Такі ініціативи сприяють формуванню позитивного іміджу регіонів, створенню нових робочих місць, активізації внутрішнього туризму та розвитку екологічно орієнтованих туристичних практик[12].

Таким чином, попри фрагментарність нормативно-правової бази у сфері зеленого туризму, державна політика у сфері туризму в цілому створює сприятливе підґрунтя для сталого розвитку екологічних форм туризму, спрямованих на збереження природної та культурної спадщини.

РОЗДІЛ II.

ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ЕКОЛОГІЧНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

2.1. Аналіз екотуристичної діяльності в Україні

Туризм відіграє важливу роль у подальшому економічному розвитку України, адже держава посідає одне з провідних місць у Європі за наявністю природно-рекреаційних ресурсів. Відповідно до звіту Всесвітньої туристичної організації, у 2019 році Україну відвідали 14,8 млн туристів, що на 7,7 % більше, ніж у 2018-му, цей факт засвідчує наявність значного туристичного потенціалу, зокрема в галузі природно орієнтованих маршрутів, адже серед усіх напрямів туризму в Україні найбільш активно розвивається саме екотуризм[13].

За оцінками Всесвітньої туристичної організації, частка екотуристичних мандрів у світовому обсязі туризму становить близько 10 %. Дані Державної служби статистики України свідчать, що у 2019 році було надано 112,6 тис. організованих туристичних послуг, значна частина з яких включала екотуристичні компоненти[14].

Згідно з дослідженням Фонду регіонального розвитку, в тому ж році близько 3,5 млн туристів відвідали Карпати - один із найпопулярніших екологічних регіонів країни. У природно-заповідному фонді України також спостерігалось зростання кількості відвідувачів: Карпатський біосферний заповідник прийняв понад 40 тис. туристів, а національний природний парк "Сколівські Бескиди" - понад 50 тис. осіб. За інформацією Української асоціації активного та екологічного туризму, впродовж 2015-2019 років екотуризм в Україні зростав щороку на 15-20 %[15], це свідчить про стійкий інтерес до цього виду туризму.

Україна має значний потенціал для подальшого розвитку екотуризму, з огляду на її природну різноманітність, унікальні екосистеми та привабливі природні об'єкти: Карпати, Кримські гори, заплави Дніпра, Сколівські Бескиди тощо. Загальна площа територій, придатних для рекреаційного використання, становить 9,4 млн га (15,6 % загальної площі країни), з них 2,3 млн га - рівнинні зони, ще 2,3 млн га - гірські (у тому числі 1,9 млн га - Карпати, 0,4 млн га - Крим)[16].

Однак із 2020 року розвиток туризму як в Україні, так і у світі загалом, суттєво уповільнився через пандемію COVID-19. У 2020 році зафіксовано зниження вартості

реалізованих туристичних продуктів на 54 % порівняно з 2017 роком. Додатковим фактором негативного впливу стало повномасштабне військове вторгнення російської федерації у 2022 році, внаслідок якого було втрачено значну частину рекреаційних територій, це значно знизило привабливість України як туристичного напрямку для внутрішніх та іноземних мандрівників[17].

У таких умовах особливої актуальності набуває розвиток внутрішнього туризму, зокрема екологічного, який базується на використанні природно-заповідних територій та мінімальному впливі на довкілля. За даними Державного агентства розвитку туризму України, понад 20% внутрішніх туристів у 2023 році обирали подорожі природними об'єктами, а частка екологічного туризму зросла на 17% порівняно з 2020 роком. Це свідчить про стабільне зростання інтересу до подорожей, пов'язаних із природною спадщиною. Станом на 2023 рік природно-заповідний фонд України нараховує понад 8 тисяч територій та об'єктів загальною площею понад 4 млн га, що становить близько 6,6% від загальної площі країни. У контексті цього важливим завданням є виявлення регіонів із найвищим потенціалом для розвитку екотуризму. Зокрема, Житомирська область, яка охоплює понад 138 тис. га природоохоронних територій, тобто приблизно 4,4% від площі області, вирізняється значним біорізноманіттям та розгалуженою мережею заказників і заповідників.

Зважаючи на стрімке зростання популярності екологічного туризму, одним із ключових чинників його сталого розвитку є наявність розвиненої природоохоронної інфраструктури, що забезпечує збереження природних ресурсів та створює умови для якісного рекреаційного відпочинку. В цьому контексті Житомирська область виступає як перспективний регіон для розвитку екотуризму, завдяки великій кількості природоохоронних територій та високому рівню збереження ландшафтів. Значна частина області охоплена об'єктами природно-заповідного фонду, серед яких - національні природні парки, заказники, пам'ятки природи та інші категорії заповідних територій. Такий ресурсний потенціал дозволяє формувати різноманітні туристичні маршрути з екологічним спрямуванням, поєднуючи природні, освітні та рекреаційні функції. Для комплексної оцінки можливостей організації екотуристичної діяльності на території області доцільно здійснити аналіз структури,

кількісних показників і площ об'єктів природоохоронного призначення, які функціонують у межах регіону(табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Природно-заповідний фонд Житомирської області станом на 2023 р.

Категорія	Загальнодержавного		Місцевого		Разом	
	кількість	площа, га	кількість	площа, га	кількість	площа, га
Природні заповідники	2	50976,84	-	-	2	50976,84
Парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва	5	119,8	18	228,7	23	348,4748
Заказники	10	6757	164	79933	174	86689,67
Пам'ятки природи	2	51	37	96,89	39	147,89
Ботанічні сади	1	35,4	-	-	1	35,4
Дендропарки	-	-	3	14,9	3	14,9
Разом:	20	57940,04	222	80273,13	242	138213,2

Джерело: сформовано на основі [18].

За прогнозами турагенції «Датур», що працює у місті Житомир, туристична діяльність на локальному рівні зазнала істотного впливу через зовнішні чинники, зокрема пандемію та воєнні дії. Аналітичні дані агентства свідчать про помітні коливання у кількості клієнтів, туро-днях і доходах протягом 2022-2024 років(табл.2.2).

Таблиця 2.2

Основні показники діяльності туристичної агенції «Датур» за 2022-2024 роки

Показник	2022	2023	2024
Кількість клієнтів			
Планові показники, осіб	1 200	500	1000
Фактичні показники, осіб	350	450	870
Відсоток виконання плану, %	29,2%	90%	87%
Кількість туро-днів			
Планові показники, туро-дні	7440	4000	9500
Фактичні показники, туро-дні	4900	3150	6525
Відсоток виконання плану, %	65,9%	78,8%	68,7%
Доходи у фактичних цінах			
Планові показники, тис. грн	36000	15000	35000
Фактичні показники, тис. грн	7000	14400	30450
Відсоток виконання плану, %	19,4%	96%	87%

Джерело: на основі звітної документації туристичної агенції «Датур»

З даних таблиці, у 2022 році спостерігалось різке падіння фактичних результатів порівняно з запланованими. Однак уже в 2023 році ситуація значно покращилася: зросли як доходи, так і кількість обслугованих клієнтів. У 2024 році динаміка залишалася позитивною, хоча темпи зростання були дещо стриманішими, що пояснюється загальною ситуацією в країні, ці показники свідчать про адаптацію туристичних підприємств до нових умов та збереження попиту на туризм, зокрема на внутрішні екологічні маршрути.

У результаті темпи розвитку національної туристичної галузі залишаються нижчими за середньосвітові. За даними міжнародних експертів, у 2015 році прямий внесок туризму в економіку України становив 29 млрд дол. США, або 1,4 % від ВВП, а рівень зайнятості - 214,5 тис. осіб (1,2 % від загальної кількості працюючих). У 2021 році, відповідно до методики Tourism Satellite Account, Національна туристична організація України оцінила прямий внесок туризму у ВВП вже на рівні 11,6 %. До 2026 року прогнозувалося щорічне зростання галузі на 2,9 %, однак повномасштабна війна перекреслила ці прогнози[19].

Незважаючи на виклики, екотуризм залишається перспективним напрямом, здатним забезпечити подальший розвиток туризму в Україні. Водночас інтенсивне зростання цього сегмента створює додатковий антропогенний тиск на природне середовище, що може спричинити деградацію екологічно чутливих територій, це вимагає більш глибокого аналізу потенційних загроз та розробки ефективних заходів для мінімізації негативного впливу екотуризму на навколишнє середовище.

2.2. Вплив екологічного туризму на економіку та довкілля

Держава України докладает зусиль для стимулювання розвитку екотуризму шляхом впровадження відповідних стратегій і програм, спрямованих як на збереження природного середовища, так і на розширення туристичного потенціалу. Крім того, в Україні діє низка громадських та неприбуткових організацій, діяльність яких орієнтована на підтримку екологічного туризму та захист довкілля.

Незважаючи на значні природні ресурси, рівень розвитку екотуризму в Україні залишається відносно низьким. Даний вид туризму має специфічні

особливості(рис.2.1), хоча природні ландшафти України створюють сприятливі умови для розвитку екотуризму, його соціально-економічний потенціал реалізується недостатньо. Багато територій, які мають перспективу для розвитку екологічного туризму, залишаються занедбаними через відсутність інфраструктури та обмежені заходи з охорони природи[20].

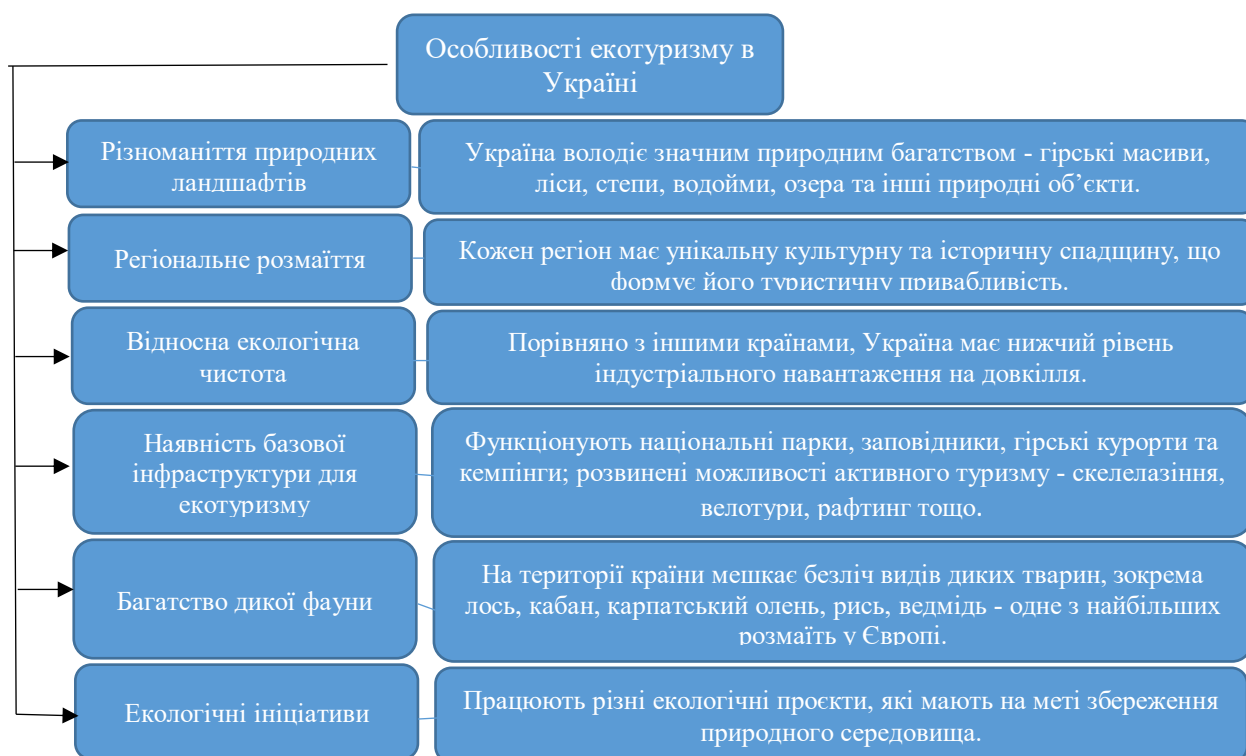

Рис. 2.1. Особливості екотуризму в Україні

Джерело: розроблено автором

Екотуризм може мати як позитивний, так і негативний вплив на навколишнє середовище - все залежить від рівня організації туристичної діяльності та ефективності природоохоронних заходів. До основних джерел негативного впливу належать самі туристи, транспортні засоби та інфраструктура об'єктів гостинності (рис.2.2).

Серед основних негативних наслідків туристичної активності можна виділити витоптування ґрунтового покриву та рослинності, забруднення довкілля, підвищення ризику виникнення пожеж, знищення окремих видів флори і фауни, а також створення шумового та візуального занепокоєння, ці впливи особливо виражені в місцях з високою щільністю відвідувачів - на морських узбережжях, популярних

гірських маршрутах, вершинах, приміських зонах відпочинку та поблизу туристично привабливих природних об'єктів (водоспади, печери, скельні утворення тощо).

Туристи	Транспортні засоби	Об'єкти гостинності
• руйнування ґрунтового покриття • забруднення територій • пожежна небезпека • підвищений рівень шуму • зменшення популяцій флори та фауни	• викиди шкідливих речовин у повітря та воду • шумове навантаження • побудова доріг у природоохоронних зонах • порушення екосистем (відлякування диких тварин тощо)	• надмірне споживання природних ресурсів (земель, води, енергії) • забруднення навколишнього середовища • зниження естетичної цінності ландшафту

Рис. 2.2 Основні джерела негативного впливу екотуризму на навколишнє середовище

Джерело: розроблено автором

Ще однією сферою туристичної діяльності, яка здатна чинити суттєвий негативний вплив на довкілля, є транспортна галузь. Туристи становлять значну частину пасажиропотоку, особливо це стосується повітряного та водного транспорту. Транспортні засоби спричиняють шкоду навколишньому середовищу через викиди забруднюючих речовин у повітря, шумове забруднення, а також забруднення водних і земельних ресурсів. Додаткове екологічне навантаження створюється під час будівництва інфраструктурних об'єктів транспорту.

Не менш відчутним є вплив на довкілля й з боку туристичної інфраструктури - передусім великих готелів, ресторанів та розважальних комплексів. Їх функціонування часто супроводжується надмірним споживанням природних ресурсів (зокрема, прісної води та енергії), забрудненням водойм унаслідок відсутності ефективної системи очищення стічних вод, а також утворенням значної кількості твердих побутових відходів. Скупчення таких об'єктів у місцевостях з високою рекреаційною цінністю може спричинити втрату естетичної привабливості природних ландшафтів[21].

Мінімізувати згадані негативні наслідки можливо шляхом запровадження екологічної освіти, підвищення екологічної свідомості населення та вдосконалення законодавчого регулювання, це особливо актуально для України, адже на шляху розвитку екотуризму згідно з принципами сталого розвитку існує низка бар'єрів:

- низький рівень екологічної культури серед туристів, що зумовлює варварське ставлення до природи (засмічення територій, витоптування рослин, пошкодження дерев та кущів, надмірне використання води та електроенергії);
- дефіцит кваліфікованих кадрів: більшість туроператорів не мають належної підготовки або не дотримуються основного принципу екотуризму - невтручання в природне середовище;
- недосконалість нормативно-правової бази, яка не забезпечує належного захисту природи від негативного впливу туризму. Закон України «Про туризм» і чинні стандарти туристичного обслуговування не містять достатніх екологічних положень, що створює додаткові труднощі для потенційних інвесторів.

Вказані проблеми значно гальмують розвиток екологічного туризму в нашій країні. Водночас, екотуризм має низку позитивних зовнішніх ефектів, серед яких:

- фінансова підтримка природоохоронної діяльності (наприклад, у вигляді плати за відвідування національних парків, заповідників, участі в екотурах тощо);
- сприяння розвитку та збереженню територій природно-заповідного фонду;
- організація контрольованих туристичних потоків, що знижує стихійне навантаження на природу;
- раціональне використання земельних ресурсів і стимулювання органічного землеробства;
- охорона рідкісних видів флори й фауни та природних екосистем.

Окрім екологічного впливу, розвиток екотуризму також позитивно впливає на соціально-економічну ситуацію в регіонах. Зокрема, він сприяє підвищенню економічної активності, підтримці місцевих господарств, збереженню природних ресурсів і культурної спадщини.

Серед прикладів ефективної реалізації екотуристичних проєктів в Україні слід відзначити Карпатський біосферний заповідник, який приваблює велику кількість

відвідувачів з різних країн. Туристи тут можуть не лише милуватися природними краєвидами, а й ознайомитися з традиційною гуцульською культурою, відвідати місцеві селища. Іншим успішним прикладом є Національний природний парк «Синевир», розташований у Закарпатській області, це одна з найбільш відвідуваних природних територій регіону. Відвідувачі мають змогу побачити мальовничі ландшафти, водоспад Шипіт, озеро Синевир, стародавні церкви та музеї. Також активно розвивається екотуризм у Чорноморському біосферному заповіднику, заплаві річки Дністер, Поліському природному заповіднику та інших територіях, кожна з яких має власну природну й культурну унікальність.

З метою сталого розвитку туристичної галузі, екотуризм має відповідати низці принципів і критеріїв:

1. Розробка екологічної політики туристичними суб'єктами, що передбачає збереження природного середовища, біорізноманіття та сталий розвиток екосистем.
2. Збереження природного, соціального й культурного різноманіття з урахуванням місцевих традицій та природоохоронних правил.
3. Інтеграція екотуризму у плани регіонального розвитку.
4. Підтримка економічного та соціального розвитку регіонів, зокрема, шляхом створення нових робочих місць і підтримки місцевих підприємців.
5. Підвищення рівня екологічної свідомості туристів, надання їм інформації про важливість збереження природи та дотримання правил екологічної поведінки.
6. Мінімізація забруднення навколишнього середовища через впровадження систем управління відходами, використання відновлюваних джерел енергії та екологічних матеріалів.
7. Раціональне використання природних ресурсів - ефективне споживання води й енергії, впровадження технологій повторного використання води, встановлення енергозберігаючого обладнання.

У 2024 році Європейський Союз зафіксував рекордні 3 мільярди ночівель у туристичних закладах, що на 2,2% більше порівняно з 2023 роком. Це зростання свідчить про відновлення туристичної активності після пандемії COVID-19 та

зростаючий інтерес до сталого туризму. Європейський Союз орієнтується на сталий розвиток, зокрема і туризму, тому ці всі прибуття включають і екологічний туризм зокрема. Згідно з даними, Європа домінувала на ринку екотуризму з часткою 38,87% у 2023 р. (рис 2.3). Це свідчить про зростаючу екологічну свідомість споживачів та їх готовність підтримувати сталий туризм.

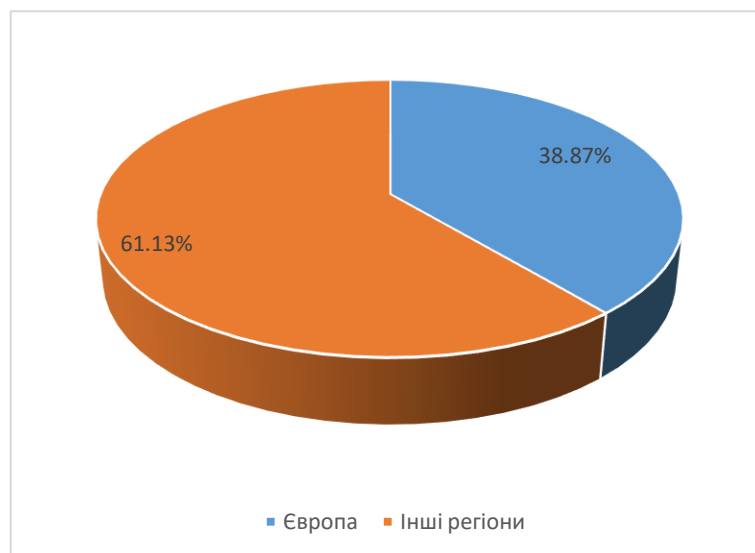

Рис. 2.3. Частка Європи на світовому ринку екотуризму у 2023 році

Діаграма демонструє, що у 2023 році Європа займала 38,87% світового ринку екотуризму. Це свідчить про провідну роль регіону у розвитку сталого туризму та високий рівень екологічної свідомості серед європейських споживачів. Таким чином, екологічний туризм позитивно впливає на економіку та довкілля, сприяючи сталому розвитку регіонів, збереженню природних ресурсів та підвищенню екологічної свідомості населення.

За даними досліджень, світовий ринок екотуризму у 2023 році оцінювався в 216,49 млрд доларів США і, за прогнозами, до 2032 року досягне 759,93 млрд доларів США, з середньорічним темпом зростання 14,31% (табл.2.3). Це зростання обумовлене підвищеним попитом на подорожі, що сприяють збереженню навколишнього середовища та підтримці місцевих громад. Особливо помітним є зростання інтересу до екологічних турів та еко-готелів. Згідно з даними, 70% мандрівників віддають перевагу еко-розміщенням, а 35% з них бронюють стійкі готелі[21]. Це свідчить про зростаючу екологічну свідомість споживачів та їх готовність підтримувати сталий туризм.

Таблиця 2.3

Динаміка зростання світового ринку екотуризму

Рік	Обсяг ринку (млрд дол. США)	Середньорічне зростання
2023	216,49	-
2024	246,99	14,1%
2025	279,41	13,1%

Джерело: [21]

Таблиця демонструє позитивну динаміку розвитку світового ринку екологічного туризму протягом 2023-2025 років. У 2023 році ринок оцінювався в 216,49 млрд доларів США. У 2024 році цей показник сягнув 246,99 млрд, а до кінця 2025 року очікується зростання до 279,41 млрд доларів США. Це свідчить про стабільне зростання попиту на екотуристичні послуги, зокрема - на подорожі з мінімальним впливом на довкілля та підтримкою місцевих громад. Середньорічний темп зростання ринку за цей період становить понад 13%, що підтверджує актуальність та перспективність сталого туризму як для туристичних компаній, так і для інвесторів.

Крім того, у 2023 році спостерігалось зростання на 20% у кількості готелів, які отримали сертифікати сталого розвитку, такі як Bioscore, Green Key, EarthCheck та LEED, порівняно з попереднім роком. Це свідчить про зростаючу тенденцію до впровадження екологічних практик у готельному бізнесі.

Таким чином, інтеграція екотуризму в стратегії регіонального розвитку сприятиме не лише економічному зростанню, але й збереженню природного та культурного багатства України і це є перспективною формою туристичної діяльності, яка може сприяти не лише збереженню природи, а й розвитку місцевих громад за умов дотримання екологічних стандартів.

2.3 Розробка туристичного маршруту об'єктами природно-заповідного фонду

Враховуючи зростаючий інтерес до екологічного туризму та активного відпочинку серед молоді, важливим є розвиток маршрутів, що поєднують природні краєвиди, екологічну освіту та командні активності. Туристичний маршрут "EcoQuest: Від Полісся до Карпат" є прикладом такого підходу, орієнтуючись на активний молодіжний відпочинок, екологічну просвіту та розвиток командної взаємодії. Маршрут пропонує відвідування природно-заповідних територій України,

що не тільки дозволяє ознайомитись з унікальними природними об'єктами, але й сприяє формуванню відповідального ставлення до навколишнього середовища серед молоді.

Назва маршруту: "EcoQuest: Від Полісся до Карпат".

Тривалість: 5 днів.

Формат: активний молодіжний тур.

Цільова аудиторія: молодь 18-30 років, студенти, молоді фахівці.

Кількість учасників: 15-25 осіб.

Транспорт: мікроавтобус/автобус з Житомира.

Проживання: кемпінги, гостели, еко-садиби.

Особливості: мотузкові курси, квести, піші маршрути, байдарки, командні активності.

Основні області: Житомирська, Київська, Вінницька, Хмельницька, Івано-Франківська.

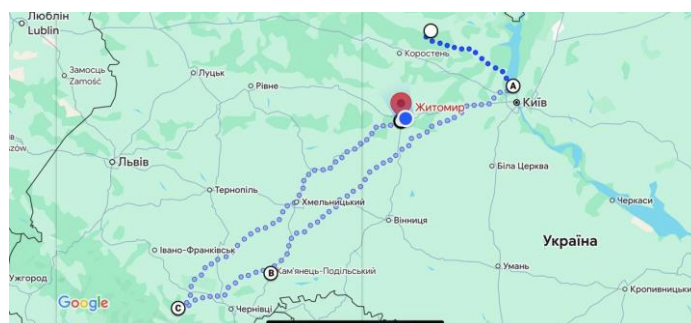

Рис. 2.4. Карта маршруту

Джерело: розроблено автором

Програма по днях:

День 1 - Старт із Житомира → Древлянський природний заповідник. Ранковий виїзд із Житомира. Переїзд у смт Народичі, де учасники проходять пішу екостежку "Древлянські таємниці" довжиною близько 4 км. Після цього організовується командна гра-квест "Екозагадки Полісся" на території заповідника.

Проживання: еко-садиба біля м. Овруч, яка передбачає розміщення у кімнатах на 2-3 особи, наявність спільної кухні та зони відпочинку на природі. Вечір проводиться біля вогнища з настільними іграми та спілкуванням.

Рис. 2.5. Древянський природний заповідник, Житомирська область

Джерело: [22]

День 2 - Київське Полісся: Національний природний парк «Межигір'я». Переїзд до території НПП «Межигір'я». Учасники проходять екологічну стежку та беруть участь у мотузковому курсі «Смуга довіри», який тренує взаємопідтримку в команді. В другій половині дня - велопрогулянка або екскурсія на самокатах територією парку. Проживання: хостел у місті Ірпінь або еко-кемпінг у передмісті Києва, 2-4-місні кімнати з санвузлом. Вечір присвячено спільній вечері та рефлексії за день.

Рис. 2.6. Національний парк «Межигір'я», Київська область

Джерело: [23]

День 3 - Поділля: Національний природний парк «Подільські Товтри». Ранковий переїзд до Кам'янця-Подільського. Екскурсія та піший маршрут до Бакоти - затопленого села з мальовничими скелями та залишками монастиря. Після цього - командна вправа «Побудуй маршрут». У другій половині дня - сплав на байдарках по Дністру (від 5 км) із супроводом інструкторів.

Проживання: кемпінг або глемпінг на березі річки Дністер. Розміщення в наметах (2-3 особи), на території - кухня, душові, місце для вогнища.

Рис.2.7. Національний природний парк «Подільські Товтри», Кам'янець-Подільський

Джерело: [24]

День 4 - Карпатське передгір'я: НПП "Гуцульщина". Переїзд у м. Косів (Івано-Франківська область). Підйом на гору Михалкова або Сокільський хребет. Вранці - тренінг на природі: "Комунікація в команді". Після спуску - мотузковий маршрут під наглядом інструкторів.

Проживання: приватна еко-садиба у Верховині. Умови: 2-3-місні номери, харчування, доступ до бані або чанів.

Рис. 2.8. «Гуцульщина», Івано-Франківська область

Джерело: [25]

День 5 - Відпочинок і повернення Ранкова йога на галявині або медитація на природі. Відвідання музею гуцульських ремесел та екологічного туризму. Підсумкова командна активність: "Сертифікат виживання в природі". Повернення в Житомир пізно ввечері.

Таблиця 2.4

Запланована вартість «EcoQuest: Від Полісся до Карпат»

Категорія витрат	Вартість для 1 особи (грн)	Вартість для групи (10 осіб) (грн)
Транспорт	1400	14 000
Проживання (4 ночі)	1200	12 000
Харчування (5 днів)	1000	10 000
Вхідні квитки/оренда	600	6 000
Активності, інструктори	800	8 000
Разом	5000	50 000

Джерело: розроблено автором

Маршрут "EcoQuest: Від Полісся до Карпат" є ідеальним варіантом для тих, хто шукає поєднання активного відпочинку, природних краєвидів та екологічної освіти, він не лише дозволяє зануритись у незабутні ландшафти України, а й дає можливість розвинути командний дух і навички взаємодії в умовах природи. Завдяки різноманіттю активностей та адаптованості маршруту для молодіжної аудиторії, цей тур стане чудовим вибором для тих, хто прагне нових вражень і бажає залишити позитивний слід у природі. Водночас, він є прекрасним прикладом того, як можна поєднати відпочинок з екологічною свідомістю і зміцненням командної роботи, що робить цей маршрут справжнім святом для любителів природи та активного відпочинку.

РОЗДІЛ III

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

Адаптація інноваційних підходів та стратегій розвитку туристичного сектору є необхідною умовою для забезпечення сталого та ефективного зростання національного екотуризму, особливо в умовах глобальних змін і постійно змінюваних ринкових умов. Успішна реалізація таких стратегій вимагає не лише впровадження новітніх технологій і методів управління, але й розуміння соціально-економічних факторів, що безпосередньо впливають на розвиток галузі. Це передбачає необхідність комплексного підходу до формування інфраструктури, підготовки кваліфікованих кадрів, створення привабливих екологічних турів, а також залучення інвестицій і забезпечення конкуренції на міжнародному ринку. Важливою складовою цього процесу є створення сприятливого середовища для розвитку екотуризму, яке б відповідало вимогам як екологічної, так і економічної стійкості країни.

Враховуючи стратегічні напрями розвитку екотуризму, важливо визначити шляхи адаптації інноваційних підходів до екологічних та економічних реалій, а також забезпечити довготривалий соціально-економічний ефект для регіонів. Ось деякі ключові аспекти, що повинні бути враховані при адаптації та розвитку національного екотуризму:

1. Динамічний розвиток інновацій на ринку екотуризму: потрібно активно впроваджувати інноваційні технології у сфері екологічних турів, зокрема для освітніх заходів серед школярів та студентів, а також для розвитку спеціальних видів туризму, таких як фотополювання на рідкісні види тварин та птахів.
2. Формування підготовки кваліфікованих фахівців: створення програм підготовки кадрів, які будуть здатні ефективно розвивати екотуризм, особливо для організації турів по болотах і вивчення флори та фауни, зокрема лісових та водних екосистем.
3. Розробка сервісної програми екотуризму: розвиток нових напрямків екотуризму, таких як водні тури на гребних човнах або спеціалізовані тури лісовими екологічними системами, що мають велику привабливість для активних туристів.

4. Адаптація цінової політики: урахування фінансових ризиків та розробка ефективних механізмів адаптації цін на екологічні послуги для підтримки доступності туризму для широкої аудиторії.
5. Підтримка конкуренції та просування екотуризму на міжнародному ринку: створення умов для державної підтримки екологічних туристичних продуктів, активізація їх просування та розвитку, забезпечення конкурентоспроможності на світовому ринку.
6. Симбіоз міжнародних та регіональних відносин: створення міцних партнерств на всіх рівнях, зокрема на рівні місцевої влади та міжнародних організацій, що дозволяє забезпечити сталий розвиток екотуризму.
7. Залучення інвестицій у галузь екотуризму: створення сприятливих умов для інвестицій в екотуристичні проекти, включаючи агротуризм, для підвищення рівня економічної активності малого та середнього бізнесу[26].

Розвиток екотуризму має важливе соціально-економічне значення для національної економіки, забезпечуючи створення нових робочих місць, підтримку малого та середнього бізнесу, а також зростання інвестицій у екологічно чисті та сталий розвиток регіонів. Стратегічні напрями, описані в таблиці, визначають ключові аспекти, які необхідно врахувати для адаптації національної туристичної інфраструктури до сучасних умов і потреб ринку. Інноваційні стратегії, такі як розвиток спеціалізованих турів, підготовка фахівців та адаптація цінової політики, можуть стати основою для забезпечення сталого і ефективного розвитку екотуризму в Україні.

Реалізація ініціатив у межах національних і регіональних стратегій розвитку екологічного туризму дозволить Україні суттєво підвищити рівень якості туристичних послуг з екологічним спрямуванням, розширити туристичну інфраструктуру та забезпечити раціональне використання природних ресурсів. У результаті таких заходів держава зможе стати більш привабливою для внутрішніх і міжнародних туристів, які надають перевагу сталим формам подорожей. Це, у свою чергу, сприятиме зростанню надходжень до місцевих і державного бюджетів, активізації малого та середнього підприємництва в регіонах, створенню нових

робочих місць, зокрема для представників вразливих груп населення та осіб із сільських територій. Крім того, зростання уваги до природоохоронних територій стимулюватиме їх відновлення, благоустрій та ефективне управління, що позитивно вплине на загальний екологічний стан довкілля. (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Інноваційні напрямки та завдання розвитку екологічного туризму в Україні

Стратегічний напрямок	Соціально-економічне значення галузі	Рівень та місце
1. Формування системи підготовки кваліфікованих фахівців для галузі	а) фотополювання на рідкісних тварин та птахів	Специфічний продукт, особливі послуги, які не накопичуються і не транспортуються, 10% всіх споживчих витрат припадає на туризм, 5% податкових надходжень йде від туризму
2. Розробка продуктової і сервісної програми з новими напрямками екотуризму	б) спеціальні тури по болотах та знайомство з флорою і фауною	Попит на турпослуги, що динамічно змінюється, підвищує попит на вакансії. Туристичні організації створюють нові робочі місця у світі, зростання вакансій понад 3 млн.
3. Розробка адаптивної цінової політики в умовах фінансових ризиків	в) тури озерами та річковими водними екосистемами на гребних та вітрильних човнах	Перерозподіляє національний дохід по туристично активним країнам, туристи вивозять частину заробленого у різних галузях доходу
4. Забезпечення конкуренції та державної підтримки екотуризму	г) тури лісовими екологічними системами з відвідуванням особливо охоронюваних природних територій	Катализатор соціально-економічного зростання та розвитку регіонів. Формує до 70-80% доходів населення за різними напрямками туризму
5. Симбіоз державних, регіональних та міжнародних відносин	д) поєднання піших, кінних та велосипедних маршрутів	Відрізняється високою окупністю інвестицій. 10% світових інвестицій проходить через туризм

Джерело: розроблено автором

Досвід іноземних країн свідчить, що розвиток екологічного туризму здатен мати різноманітні наслідки для місцевих громад, регіонів і держави загалом - як позитивного, так і негативного характеру. Його економічний, екологічний та соціальний вплив значною мірою залежить від масштабів розвитку, рівня організації туризму, структури місцевої економіки, а також культурних особливостей конкретного регіону. У зв'язку з цим виникає необхідність комплексного розгляду основних соціально-економічних аспектів, які супроводжують розвиток екотуризму, включаючи приклади його сприятливого та небажаного впливу.

Як високодохідна галузь, туризм сприяє диверсифікації економіки, стимулює притік іноземних інвестицій і розвиток суміжних сфер - аграрного виробництва, легкої та будівельної промисловості, готельно-ресторанного бізнесу, транспорту, торгівлі та громадського харчування. Зростання економічного значення туризму особливо помітне за умов активного використання локальних ресурсів і продукції.

До основних позитивних соціально-економічних результатів розвитку екотуризму можна віднести: стимулювання виробництва органічної продукції, залучення інвестицій у заходи з охорони природи, розвиток туристичної інфраструктури, розширення спектра послуг, а також підтримку екологічної освіти й культури сталого природокористування (рис.3.1).

Проблеми розвитку екологічного туризму	Напрямок	Можливості вирішення проблем
Поступове виснаження рекреаційних ресурсів зі збільшенням кількості екотуристів	 	Розробка та вдосконалення обмежувальних та заборонених заходів для туристів
Транспортна важкодоступність низки місцевостей	 	Будівництво мережі доріг, розробка альтернативних маршрутів із застосуванням річкового, повітряного транспорту
Збільшення антропогенного впливу на біосферу внаслідок розвитку туристичної інфраструктури	 	Ведення обмежувального порядку відвідувань, забезпечення контролю за потоком неорганізованих туристів, екологічний моніторинг, у тому числі за участю місцевого населення
Недостатня поінформованість потенційних екотуристів	 	Інформування через інтернет-сервіси: оцифровування даних про місця, доступні для екотуризму вже зараз
Висока вартість екологічних турів	 	Субсидування через відпрацьований механізм програм туристського кешбеку (повернення частини коштів з державного бюджету)
Збитковість/ низька рентабельність об'єктів екотуризму	 	Забезпечення цілорічного режиму роботи об'єктів екотуризму
Наявність вхідної плати за відвідування природних територій	 	Інституціоналізація екологічних платежів, контроль за їх цільовим використанням

Рис. 3.1. Проблеми розвитку екологічного туризму в Україні та можливості їх вирішення

Джерело: [27]

Соціальний ефект екотуризму проявляється у створенні нових робочих місць і підвищенні добробуту місцевого населення. Туристична галузь є мультипрофільною,

тож її розвиток позитивно впливає на рівень зайнятості та доходів, а також сприяє модернізації інфраструктури, якою користуються як туристи, так і громади.

У культурній площині туризм може підтримувати збереження традицій, формування культурної ідентичності та підвищення інтересу до місцевої спадщини. Проте існує і зворотний бік: культурна інтеграція з екотуристами може призводити до поступового розмивання автентичних цінностей і змін у соціокультурному середовищі. Такі культурні та соціальні зрушення є типовими наслідками туристичної діяльності й потребують зваженої оцінки.

Екотуризм уже забезпечив доступ до низки раніше важкодоступних територій, серед яких - Арктика, Антарктика, важкопрохідні райони Амазонії, а також пустельні зони Африки та Південної Америки [28]. Для підвищення ефективності використання таких напрямків доцільно впроваджувати інноваційні підходи, спрямовані на покращення екологічного стану окремих регіонів. Особливо важливу роль у цьому процесі відіграють природоохоронні території, які є ключовими елементами національних стратегій: вони не лише захищають цінні природні ресурси, а й сприяють розвитку екологічно орієнтованого туризму.

Згідно з міжнародним рейтингом «True Luxury Travel», що охоплює 107 країн світу та оцінює їх за такими показниками, як кількість національних парків, рівень біорізноманіття, ступінь загрози для видів із Червоної книги, а також зусилля у сфері збереження довкілля, перше місце посіла Фінляндія. Друге та третє місця зайняли відповідно Швеція та Бразилія. Україна у цьому рейтингу знаходиться на 14-му місці загалом і на 5-му - за кількістю національних парків [27].

Сучасна концепція екологічного туризму розглядається як багатокомпонентна система управління, яка поєднує екологічну освіту, просвітницьку діяльність та активну залученість місцевих громад до реалізації екотуристичних ініціатив. Такий підхід дозволяє досягати соціально-економічних цілей, зберігаючи при цьому природні та культурні ресурси для наступних поколінь.

Україна володіє значним потенціалом для розвитку екотуризму завдяки своїм унікальним природним ресурсам, різноманітному клімату та багатій культурній спадщині. Реалізація стратегій на міжнародному, національному та регіональному

рівнях здатна суттєво активізувати розвиток цієї сфери, забезпечити залучення інвестицій та стимулювати соціально-економічне зростання територій.

Для ефективного просування екотуризму в Україні необхідно сфокусуватися на впровадженні інновацій у сферу управління, розвитку інфраструктурної бази та формуванні екологічної свідомості населення. Це включає запровадження стандартів сталого туризму, обладнання маршрутів відповідною інфраструктурою, створення етичних правил поведінки для туристів, а також стимулювання участі місцевого населення в реалізації екотуристичних проєктів. Крім того, важливо розробити та впровадити дієві механізми моніторингу і контролю, що дозволять адаптувати туристичну активність до екологічного стану природних територій і зберігати їхній ресурсний потенціал.

ВИСНОВКИ

У процесі підготовки кваліфікаційної роботи було здійснено комплексне дослідження особливостей організації екологічного туризму в Україні, яке охопило теоретико-методологічні підходи, оцінку поточного стану галузі, аналіз статистичних показників і розробку практичних рекомендацій. Встановлено, що екотуризм, як одна з ключових форм сталого туризму, має істотний потенціал для збереження біорізноманіття, підтримки місцевих громад і просування екологічної культури серед населення.

Здійснений аналіз показав, що в умовах сучасних викликів - зокрема глобальної пандемії COVID-19, економічної нестабільності та повномасштабної війни в Україні - екологічний туризм демонструє відносну стійкість, зумовлену зростанням попиту на безпечні, малолюдні, природоорієнтовані маршрути, розташовані переважно в межах внутрішнього туризму. Дані Всесвітньої туристичної організації та Державної служби статистики України свідчать про постійне зростання кількості екотуристичних мандрівок до 2020 року, після чого спостерігалось уповільнення темпів розвитку через згадані обставини.

Вивчення діяльності туристичної агенції «Датур» дало змогу виявити закономірності адаптації малого туристичного бізнесу до кризових умов. Аналіз динаміки показників (кількості клієнтів, туро-днів, доходів) у 2022-2024 роках виявив зниження ефективності в перший рік повномасштабної війни з подальшим поступовим відновленням і стабілізацією у 2023-2024 роках. Це свідчить про наявність попиту на внутрішній туризм, зокрема в межах природно-заповідного фонду, що створює сприятливі умови для розвитку екологічних маршрутів.

Практичним результатом дослідження стало проєктування авторського п'ятиденного екологічного маршруту для молоді, орієнтованого на активний відпочинок і командоутворення. Маршрут охоплює п'ять регіонів України з відвідуванням ключових об'єктів природно-заповідного фонду, зокрема: Дендропарк «Олександрія», біосферний заповідник «Асканія-Нова», національний природний парк «Бузький Гард», регіональний ландшафтний парк «Гранітно-степове Побужжя» та Національний природний парк «Подільські Товтри». У кожному пункті

передбачено активні форми діяльності (екоекскурсії, квести, рафтинг, майстер-класи тощо), що поєднуються з елементами неформального навчання, екологічної просвіти та соціальної взаємодії.

Організаційна модель маршруту враховує логістику, безпеку, етичні принципи сталого туризму, а також вимоги до комфорту молодіжної аудиторії. Запропонована туристична програма демонструє практичну реалізацію екологічного туризму як форми активного відпочинку, що сприяє не лише фізичному й емоційному оздоровленню, а й формуванню екосвідомості учасників.

Таким чином, отримані результати дозволяють зробити висновок, що розвиток екологічного туризму в Україні, за умов належної організації, державної підтримки, екологічної освіти та збереження природного середовища, може стати одним із ключових напрямів відновлення туристичної галузі. Це потребує узгодження дій між органами влади, туристичними операторами, науковими установами й громадськими організаціями задля формування національної моделі сталого екотуризму з урахуванням сучасних викликів і міжнародного досвіду.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Кузьоменська К. В. Екологічний туризм як форма розвитку природоохоронних територій : master's thesis. 2021. URL: <https://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/82218> (дата звернення: 04.04.2025).
2. Види та базові принципи екологічного туризму. URL: https://tourlib.net/books_ukr/shkola6-2.htm (дата звернення: 04.04.2025)
3. Плотнікова М. Ф., Присяжнюк О. Ф., Мосієнко О. В. Екологічний сільський туризм в управлінні конфліктами в бізнесі та громадах. Таврійський науковий вісник. Серія: Економіка. 2024. № 20. С. 332-343. URL: <https://doi.org/10.32782/2708-0366/2024.20.39> (дата звернення: 04.04.2025).
4. Ілляшенко С. М. Екологічний туризм в контексті забезпечення сталого розвитку регіонів: проблеми і перспективи : thesis. 2019. URL: <http://repository.kpi.kharkov.ua/handle/KhPI-Press/44338> (дата звернення: 04.04.2025).
5. Ecotourism in Ukraine: development challenges in period of martial law. Cherkasy university bulletin: economics sciences. 2022. Vol. 26, no. 1-2. URL: <https://doi.org/10.31651/2076-5843-2022-1-2-135-145> (дата звернення: 04.04.2025).
6. Ісаченко Ю. А. Діловий туризм в Україні : thesis. 2020. URL: <https://er.knutd.edu.ua/handle/123456789/15926> (дата звернення: 04.04.2025).
7. Положення Про форму захисту власників садиб сільського зеленого туризму - членів Спілки СЗТ України (проект). URL: https://www.greentour.com.ua/en/statut/pro_formu_zahistu (дата звернення: 04.04.2025).
8. Потравка Л. О. Туристична галузь як пріоритет соціально-економічного розвитку країни. Manager. Bulletin of Donetsk State University of Management. 2020. Т. 87, № 2. С. 22-28. URL: <https://doi.org/10.35340/2308-104x.2020.87-2-02> (дата звернення: 04.04.2025).
9. Любар-Пурлінська Т. Зелений туризм: плюси під час пандемії. Землевпорядний вісник. 2020. № 6. С. 45-47.
10. Логоша Р., Прилуцький А., Підлубний В. Сільський зелений туризм як напрям розвитку підприємництва в селі. Актуальні питання у сучасній науці. 2023. №

11(17). URL: [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-11\(17\)-153-166](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-11(17)-153-166) (дата звернення: 04.04.2025).

11. Про туризм: Закон України. №325/95-ВР від 15.09.1995 р. URL: https://tourlib.net/zakon/pro_turyzm.htm. (дата звернення: 04.04.2025).

12. Проект Закону України «Про сільський зелений туризм». №4299 від 23.10.2003 р. URL: https://tourlib.net/zakon/pro_siltur.htm (дата звернення: 04.04.2025).

13. Степанов В.Ю. Сільський зелений туризм в Україні: проблеми та перспективи. В.Ю. Степанов. Актуальні проблеми державного управління. 2018. №1(53). URL: https://tourlib.net/statti_ukr/stepanov.htm. (дата звернення: 04.04.2025).

14. Заріцька Н. М., Мамедлі Ф. Туристична анімація: поняття : thesis. 2021. URL: <https://er.knutd.edu.ua/handle/123456789/18670> (дата звернення: 04.04.2025).

15. Мельник А. О., Майорова А. Г. Дитячий туризм в Україні : thesis. 2019. URL: <https://er.knutd.edu.ua/handle/123456789/12886> (дата звернення: 04.04.2025).

16. Нагірняк А. Український туризм: проблеми та перспективи. Старожитності Лукомор'я. 2021. № 3. С. 143-149. URL: <https://doi.org/10.33782/2708-4116.2021.3.85> (дата звернення: 04.04.2025).

17. Сіваєва М. А., Асмоловський В. С. Туристичні пріоритети Запорізької області: thesis. 2019. URL: <http://dspace.puet.edu.ua/handle/123456789/7573> (дата звернення: 04.04.2025).

18. Природно-заповідний фонд Житомирської області. URL: <https://pzf.land.kiev.ua/pzf-obl-6.html> (дата звернення: 04.04.2025).

19. Юрченко В. В. Екотуризм та екоготелі: перспективи розвитку в Україні : thesis. 2020. URL: <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/handle/123456789/11673> (дата звернення: 29.04.2025).

20. Калайтан Т. В. Екотуризм і розвиток сільських територій. Євроінтеграційні перспективи розвитку аграрної економіки України. 2023. С. 519-548. URL: <https://doi.org/10.32782/978-966-2384-21-5-14> (дата звернення: 29.04.2025).

21. Древланський природний заповідник, Житомирська область. URL: <https://wownature.in.ua/parky-i-zapovidnyky/pryrodnyy-zapovidnyk-drevlianskyy/> (дата звернення: 29.04.2025).

22. Національний парк «Межигір'я», Київська область. URL: <https://visitukraine.today/uk/blog/3801/it-became-known-when-mezhyhirya-park-monument-will-be-opened-details> (дата звернення: 29.04.2025).
23. Національний природний парк «Подільські Товтри», Кам'янець-Подільський. URL: <https://tripmydream.ua/media/natxennya/podolskie-tovtru-natsionalnuj-park-gde-tebe-tochno-stoit-pobuvat> (дата звернення: 29.04.2025).
24. «Гуцульщина», Івано-Франківська область. URL: <https://tripmydream.ua/media/natxennya/podolskie-tovtru-natsionalnuj-park-gde-tebe-tochno-stoit-pobuvat>
25. Жукович І. А. Інновації в туризмі: основні теоретичні та практичні аспекти. Наука та наукознавство. 2017. № 2 (96). С. 69-81.
26. Алдошина М. В. Моделі споживчої поведінки в туризмі. Проблеми сучасних трансформацій. Серія: економіка та управління. 2024. № 16. URL: <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2024-16-12-02> (дата звернення: 29.04.2025).
27. Братков М. О., Білоцерківський О. Б. Логістика в туризмі : thesis. 2020. URL: <http://repository.kpi.kharkov.ua/handle/KhPI-Press/41578> (дата звернення: 29.04.2025).
28. Клешня Я. О. Ринок туристичних послуг України і перспективи його розвитку в умовах глобалізації : магістерська робота : 242 Туризм. Керівник роботи Зеленська О. О. Національний університет «Чернігівська політехніка», кафедра туризму. Чернігів, 2019. 102 с.
29. Потаржевська С. Є. Сучасні тенденції в організації турів українськими туроператорами. Збірник наукових праць «Студентські наукові читання - 2024» за результатами I туру Всеукраїнського конкурсу студентських наукових робіт. Житомир: Поліський національний університет, 2024. С. 530-533.
30. Чернишова Т.М., Потаржевська С.Є. Особливості використання сучасних PR технологій у вітчизняному туроперейтингу. Туризм: міжнародний досвід та національні пріоритети: матеріали III Всеукр. наук.-практ. конференції (м. Житомир, 10-11 квітня 2024 р.). Житомир: Поліський національний університет, 2024. С. 18-22.